

ס.ד. לעוין
אַפִּיטָלְשׁ
פּוֹמִינְלָעֶב
זכרוןות

ארויסטגאגעבן פון ס. ד. לעוין בוז-קאמיטעט

ניו-יַרְק 1971

S. D. LEVINE

KAPITLEN FUN MEIN LEBN ZICHROINES

(Memoirs)

•
Copyright 1971

By
S. D. LEVINE

•

הילע געצייכנט פון משה קיש

נאך ביכער פון דעם זעלבן מחבר :

1948 יאָר פֿאַרווערטט — 50"

"העלדן פון פֿאַלק" — 1956

PRINTED IN U. S. A.

by:

KNIGHT PRINTING CORPORATION
382 Lafayette Street, New York, N. Y. 10003

ס. ד. (שמואל דוד) לְעָזִין

מיין געבורט-שטאט מיכאילישאָק

לפֿאָרֶן געווֹאָרֶן בֵּין אַיךְ אֵין דָעַם שְׁטוּטָל מִיכָּאַילִישָּׂאָק, זַיְלָגָעֶד גַּבְּעָרְנוּיָּה. מיין פָּאָטָעֶר אֵין גַּעֲוָעָן מִשְׁתָּחָת דָעַר שְׁוֹחָת אָנוּ מִיְּנָן מוֹטָעֶר האָט גַּעֲהִיסָּן דָּאָבָעֶ מִיטָּפָע. לוֹיטֶזֶן זַיְעָר חַשְׁבָּוּן בֵּין אַיךְ גַּעֲבָָרֶן גַּעֲוֹאָרֶן דָעַם 1885. אַ נַּאֲמָעָן האָט מעַן מִיר גַּעֲגָעָן שְׁמוֹאָל דָזָה. חַעַן 101ן יָאנָאָה. אַיךְ בֵּין אַגְּנָעְקָומָעָן אוֹיפָע דָעַר וּזְוָלָט, האָבֶא אַיךְ בֵּין אַונְדוֹן אַיךְ דָעַר הַיִּם שְׁוֹיָן גַּעֲטָרָפָן מִינְעָן צְחִיָּה עַלְטָעָרָעָן בְּרִידְעָרְלָעָן אַנוּ מִיְּנָן שְׁוֹעָסְטָעָרָל (שְׁפָעָטָעָר זַיְגָעָן צְגָעְקָומָעָן נַאֲךְ דָרִיָּה שְׁוֹעָסְטָעָר).

וזי מִיְּנָן מַאְמָעָן האָט מִיר שְׁפָעָטָעָר דָעְצְּיִילָט, האָט זַי, כְּדֵי צַו הַעֲלָפָן דָעְגָּרְנוּן דִי פָּאַמְּיִילִיעַ, אַרְיִינְגָּנוּנוּמָעָן פְּרָעָמְדָעַ קִינְגְּדָעַר צַו זַוְּגָן. אַזְוִי האָט זַי גַּעֲטְיִילָט דִי מִילָּךְ, וּוֹאָס זַי האָט מִיר גַּעֲדָרָפָט גַּבְּנָן, מִימָּא אַפְּרָעָמָד קִינְדָּה. סָאַיְוִי אַוְיךְ גַּעֲוָעָן בֵּין אַונְדוֹן אַ שְׁכָנָטָ דִּינָה, זַיְעָר אַן אַרְעָמָעַ, וּוֹאָס האָט נִימָּט גַּעֲהָצָט גַּעֲנָגָג מִילָּךְ פָּאָר אִירָּמָאַרְקָעָן, האָט מִיְּנָן מַאְמָעָן פְּרִיִּיָּה וְלִילִיק אַוְיךְ אַיטָּם דָעְרָנָעָרט מִיט אִירָּבְּרוּסָט. דָעַר מַאְרָקָע אַיךְ אַוְיסְגָּעָן זַוְּאָקָטָן אַ�ן אַיזָּ גַּרְוִיסְעָרְהִיתָּ גַּעֲקָומָעָן קִיְּזָן אַמְּרָקִיקָע אַ�ן אַיְוִזָּה בִּיסָּה לְעָכּוּבָּיָן דִּירָק גַּעֲוֹאָרָן, וּוֹעַן עַרְפָּלָעָגָט מִידָּן אַנְטָרָעָפָן, פְּלָעָגָט עַר מִידָּן רָופָן "ברודָעָר" — צַוְּלִיב דָעַם וּוֹאָס מִיְּנָן מוֹטָעֶר האָט אַים גַּעֲוָיָּגָן.

דאָס יָאָר וּוֹעַן אַיךְ בֵּין גַּעֲבָָרֶן גַּעֲוֹאָרֶן אַ�ן גַּעֲוָעָן אַיְאָר פָּוּן שְׁרִיפָות אַ�ן מִיכָּאַילִישָּׂאָק. דִי שְׁרִיפָות זַיְגָעָן גַּעֲוָעָן אַיְנָעָן נַאֲךְ דִי אַנְדָּעָרָעָן אַ�ן יְזָדָעָס מַאל אַיזָּ כְּמַעַט דָאָס גַּאֲצָעָ שְׁטוּטָל אַפְּגָעְבָּרָעָנט גַּעֲוֹאָרָן. מעַן האָט קוּיִם בָּאוֹיְזָן צְרוּיק אַוְיבָּוּזָן דִי הַיּוֹעָר, וּוֹי אַ נִּיעָשָׂה אַשְׁרִיפָה האָט אַוְיסָּה גַּפְּרָאָכָן. עַס האָט זַיְדָאָדָעָם אַרְיִיסְגָּעָוָיָן, אַזָּ דִי אַפְּטָעָ שְׁרִיפָות זַיְגָעָן גַּעֲוָעָן דִי אַרְבָּעָט פָּוּן אַ יְנִיגָּל, וּוּלְכָעָד האָט, וּוּלְכָעָד האָט גַּפְּתָאָס פָּנָן דִי פְּלָאָקְעָרְדִּיקָה הַיּוֹעָר. דָעַר דָזְאַיְקָעָר יְיִגְּלָה, וּוּלְכָעָד האָט גַּעֲוָוָיָּנָס מִיטָּן דִּינְעָן עַלְטָעָרָן, אַיזָּ אַלְעָמָל גַּעֲוָעָן דָעַר עַרְשְׁטָעָר אַרְיִיסָּה צְוּלִיפָּן אַיְן גַּאָס אַ�ן גַּעֲמָעָן שְׁרִיעָיָן בְּקָלוּיְקָלוּת: «אַ טְּרִיפָה! אַ טְּרִיפָה!» (עַר האָט נִימָּט גַּעֲקָעָנָט אַיְסְרָיְדָן דָעַם "שְׁוִיָּה", האָט עַר גַּעֲנוֹצָט דָעַם "טִיתָּה").

די אַיְנוֹאָוִינְגָּעָר פָּוּן שְׁטוּטָל האָבָן מַורָּא גַּעֲהָאָס שְׁלָאָפָן אַיְזָיְעָר דִּירָות, האָבָן אַ סְּדָן גַּעֲוָוָיָּנָט אַיְן אַיְפָגָעְשְׁטָעָלָטָע בְּיַדְלָעָן אַיְן פָּעָלָד אַרְוּם שְׁטוּטָל. יְעַן שְׁרִיפָות זַיְגָעָן אַרְיִין אַיְן דָעַר גַּעֲשִׁיכְטָעָפָן מִיכָּאַיִלְשָׂאָק.

די ערשות וואינונג אונדזערע וואס איך געדענק אין געווען א היגטער שטוב בי איטשע מיכל דעם שוסטער. אונדז, קינדער, האט ער ליב געהאט און ער פלעגט אונדז דערצילן מעשיות פון זיין אַרומפֿאָרְן אַיבָּער פֿאָרְן שידענע שטוטט אין דער זועלט.

אין שטוטטל זיינען געווען הייזער מיט שטוריינגע דעכער, און א דיל, עס זיינען געווען הייזער, וואו עס זיינען ניט געווען קיין קוימענס, נאר א לאך אין דער הויך אין וואנט פֿאַרְשִׁטְאָפְּט מיט א טוך, וואס מען פֿלְעָגֶט אַרְוִיסְנְעָמָעָן וווען מען פֿלְעָגֶט הַיִּצְן דעם אוויזן. דער דויך פֿלְעָגֶט גִּין אַיבָּערָן הוֹיוֹן צו דער עפּעֲנוּנָג אַין וואנט.

מיר האבן געוואוינט אין א הוֹיוֹן מיט א שטוריינגען זאָן, אַבעָּר מיר האבן געהאט א קוימען. דאס אין געווען און אלטע הוֹיוֹן, קיין דיל אַיּוֹן ניט געווען. ער בערב שבת פֿלְעָגֶט מײַן מוטער מיך שיקון אַוְיפֿגָּרָבָּן געלע זאמֵד פֿוֹן דעם באָרג בעים שטוטטל און פֿלְעָגֶט עס אַוְיסְטִּין אַיְּחָד דער ערְד לְכֻבּוֹד שבת. אין א וואנט פֿוֹן הוֹיוֹן אַיּוֹן געווען אַזָּא אַיְּזָעָרְעָנָעָן כלִי מיט שְׂפָּאָלָטָן וואס מען פֿלְעָגֶט מיט יָאָרְן פֿרִיעָר באָנוֹצָן אַיְּחָד אַרְיִינְבָּר שטען קִינְגָּלְעָד, דִּינְעָד הַעַלְצָלָעָד, צו בָּאלִיכְמָן דִּי הוֹיוֹן. אַין קִינְגָּלְעָד צִיְּטָן האט מען עס שווין ניט גענוatz. מיר האבן זיך שווין באָנוֹצָט מיט קָעָרָאָסִין. לעמפלעך, אַבעָּר דאס אין פֿאָרְבִּילְבָּן אַזְדָּעָנָק פֿוֹן פֿרִיעָרְדִּיקָּעָן.

אין הוֹיוֹן האבן מיר פֿאַרְמָאָגָט הַיְּנָעָר פֿאָר אַונְדָּזָעָר אַיְּגָעָנָעָם גַּעֲבָּרוֹן, צו גַּזְּצָן דִּי אַיְּיָעָר אַוְן אַמְּאָל אַיְּחָד דִּי פֿלְיִיש — וווען אַיְּנָעָר פֿוֹן דער פָּאַמְּילִיעָה פֿלְעָגֶט קָרָאנָק וווערָן אַוְן מען האט אַים גַּעֲדָרָפְּט גַּעֲבָּן שָׁוֹרָעָן אַוְן יָוִיךְ פֿאָר אַרְפָּאָת.

די הַיְּנָעָר האבן געהאט זיַּעַר וואינונג אין «קָאָטוֹד» — אַזָּא הַיְּל אָונְטָעָרָן אַוְיָוָן. אַבעָּר זַיְּ פֿלְעָגֶט אַרְוִיסְקְּרִיכְן פֿוֹן דָּאָרְטָן אַוְן אַרְוִושְׁפָּאָצְּרִיךְן אַיבָּערָן הוֹיוֹן אַוְן אַפְּט אַגְּטָאָן שָׁאָזָן, אַרְוִיפְּשְׁרִינְגְּגָעָן אַיְּחָד אַזָּא אַוְיסְגָּעָד חַעְלָגְעָרטָן שְׂטִיק טִיְּגָה, וואס מײַן מוטער פֿלְעָגֶט אַוְיסְוּלְגָּעָרָן אַוְן דאס אַוְיסְפְּרִיְּטָן אַוְיפְּן טִישׁ כְּדִי צו מַאֲכָן דַּעֲרָפְּן לְאָקְשָׁן. זַיְּ פֿלְעָגֶט אַיְּחָד מאָכָן גַּרְיְּבָּעָר אַין דעם דיל, גַּרְאָבְּנִיךְ זַיְּ מִיט זַיְּעָדָעָ פֿיסְלָעָד.

mir זַאְבָּן אַיְּחָד פֿאַרְמָאָגָט אַזְיָּג, ווועלבָּע האט געהאט אַיר וואינונג אין אַ פֿרִיחָיוֹן פֿוֹן שְׁטוֹבָה. די צִיג פֿלְעָגֶט אַפְּט ווועלְעָן אַרְיִינְגָּיִן אַין הוֹיוֹן סְפָּעָצְּיָעָל אַיְּנָעָר זַיְּ וַיְּנְטָעָר-חַדְשִׁים. זַיְּ פֿלְעָגֶט זַיְּ דָּוְרְכִּיְּסָן צָוִישָׁן די פִּיס פֿוֹן מַעֲנְטָשָׁן וואס פֿלְעָגֶט עפּעֲנוּנָעָן עפּעֲנוּנָעָן די טִיר אַיְּחָד אַרְיִינְגָּיִן אַין מען פֿלְעָגֶט זַעַן דעם סְפָּעָטָאָקָל זַיְּ אַמְּעָנָטָשָׁ רִיטָּאָרְיָה אַונְדָּזָעָר צִיג אַיְּנָעָן שְׁטוֹב אַרְיִין ...

דערפֿאָר אַיְּ אַבעָּר דִּי צִיגְעָנוֹ מִילְּךְ גַּעֲוָעָן זַיְּעָר גַּעֲשָׁמָאָק. mir פֿלְעָגֶט זַיְּ מַחְתָּה זַיְּן דַּעֲמִימִת. מִינְעָעָלְעָר זַיְּנָעָן גַּעֲוָעָן זַיְּעָר אַרְעָם אַוְן קִיּוֹן קָאָפְּיקָעָס צו גַּעֲבָּן

מיר אויף צוקערקעס אדער אנדער זאכַן זיינען ניט געווען. געדענקט זיך אָזָא פָּאֵל — עס אִין געקומען אַין שטעלט אַ חַבְרָה מִיט אַ פֿאַרְשְׁטָעלְגָּן בּוֹן מאַרְיאַנְעַטָּן. זַיְהַאֲבָן אַיְמָגָעַשְׁתָּעַלְטָן אַ בִּידָל אִין מִיטָן מַאֲרָךְ אָזָן גַּעֲוִיזָן קוֹנְגָּזָן, וְאָס מִיר האַבָּן קִינְמָאָל נִיט גַּעֲזָעָן. דָּס בִּידָל אִין גַּעֲזָעָן אַרְמָגָעַצְּאַמְּטָן. זַיְהַאֲבָן גַּעֲדָעַכְּנָט אַ קָּאָפִיקָעַ פָּאָר אַרְיִינְגִּינִּין. האַבָּן אִיךְ זַיְיעַר גַּעֲוָאַלְטָן זַעַן דַּי קַונְגָּזָן מִיט דַּי מַעַנְטַשְׁלָעָר, בֵּין אִיךְ צַגְעַשְׁטָאַנוּן צַוְּמִין מַוְטָּעָר זַיְזָאָל מִיר גַּעֲבָן אַ קָּאָפִיקָעַ. אַבָּעֶר מִין מַוְטָּעָר האַט יַעֲנָעָם טָאגַ נִיט גַּעֲחָאָט קִין קָאָפִיקָעַ גַּעֲלָט, האַט זַי זַיְךְ דַּעֲרָמָאַנְטָן, אָזָ דַּעֲרָ שְׁפִּיְיְקָרְעָמָעָר קַחְמָת אִיר אַ קָּאָפִיקָעַ אוֹיסְגָּאַבְּגָּעָלָט פָּאָר זַאֲכָהּ וְאָס זַי האַט גַּעֲקִיפָּט. האַט זַי מִיךְ גַּעֲשִׁיקָט אַוְיְמָאַנְעָן דַּי קָאָפִיקָעַ. אִיךְ בֵּין פְּרִילְעַד גַּעֲלָפָן, אַבָּעֶר דַּי קָרְעָמָעָרִין האַט אַנְשָׁטָאָט גַּעֲבָן מִיר דַּי קָאָפִיקָעַ, גַּוט אוֹיסְגָּוִידָלָט מִין מַאֲמָעָן. «וְאָס? דַּיְין מַמְאָעָ גַּעֲטָרוֹיטָס מִיר נִיט קִין קָאָפִיקָעַ אִיךְ וּוּעַל נִיט אַנְטְּלוֹיפָן». אִיךְ האַבָּן דַּי מַאַרְיאַנְעַטָּן נִיט גַּעֲזָעָן.

אַ טְּרָאָגִישׁעַ זַאְדָּוָס אִיךְ גַּעֲדָעָנָק, וּוּעָן אִיךְ בֵּין גַּעֲוָוָעָן אַ קְּלִיָּן יַיְנְגָּל, אַין גַּעֲוָוָעָן אַ מַּאֲרִידְגַּעַשְׁכְּטָעָן. אַ לעֲדָר, שְׁמוֹאָל, רְפָאָל דַּעַם מַלְמָדָס אַ זָּוָן, אַ גַּעֲבִילְדַּעְתָּרְמָעָנְטָשָׁ, אַיְזְעָרְמָאַרְדָּעָט גַּעֲוָאָרָן דַּוְרָךְ דַּעַם שְׁטָעַלְשָׁן דַּאֲקְטָאָרָס אַ זִּינְדָּל צְוִילְבָּאָ קְרִיגָּה פּוֹן דַּי עַלְטָעָרָן אַין שְׁוֹל. דַּעַר בְּחוֹר האַט דַּעֲרָלָאָגָּט דַּעַם לעֲדָרָ מִיט אַ פְּלָעַלְאָרְבָּרְן קָאָפָּה, וּוּעָן מִיר זַיְנוּן אַלְעָ גַּעֲגָנְגָּעָן אַחֲיָים פּוֹן שְׁוֹל אַיְן אַוְונָטָן נַאֲכָן דַּאֲוָונָעָן. דָּס האַט אַיְמָגָעַרְדוּדָט דָּס גַּאנְצָעָ שְׁטָעַל אַיְן יַאֲרָן לְאַגְּגָה האַט מַעַן וּוּעָגָן דַּעַם גַּעֲרָעָט.

אַ צְּוֹוִיטָעַ טְּרָאָגִישׁעַ פָּאָסְיְרָוָג אַיְזְעָוָעָן, וְאָס אַ יְוָגָעָ מַיְידָל, דַּי טְּאָכְטָעָר פּוֹן שְׁמוֹאָל קִיּוֹעָ דָּאָגָּס, אַ שְׁעַנְקָעָר, אַיְזְעָרְמָאַרְדָּעָט גַּעֲוָאָרָן אַיְזְעָנָק, וּוּעָן אַ קְּעָרָאָטִין-לְאָמָּטָהָאָט זַי אַיְבָּרְגָּעָקָרְדָּט אַיְזְעָגָעָזְוָנְדָּן אַיְרָעָ קְלִיְּדָעָר. מַעַן האַט דַּעֲרִיצְיְלָאָט אַזְעָן וּוּאָלָט זַי פְּלִילִיכָּט גַּעֲקָאָגָּט דַּאֲטָעוֹוָעָן, נַאֲרָן, וּוּי אַ פְּרוֹמָעָ טְּאָכְטָעָר, האַט זַי זַיְנִיט גַּעֲלָאָזָן אַרְאָפָּהָ דַּיְינְטָן דַּי בְּרוּנְגְּנְדִּיקָעַ קְלִיְּדָעָר, זַי זָאָל נִיט בְּלִיבָּן נַאֲקָעָט. מַעַן האַט נַאֲכָדָעָם פָּאַרְפָּאָסָט אַיְן גַּעֲגָנְגָּעָן לְדַעַר וּוּגָן דַּעַר פְּרוֹמָעָר מַיְידָל, וּוּלְבָעָז האַט אוֹיף אַזְאָ טְּרָאָגִישׁן אַוְפָּן פָּאַרְלָאָרָן אִיר לְעָבָן. נַאֲרָן אַ גַּעֲשִׁיבָּטָעָ פּוֹן מִיבְּאַיְלִישָׂאָק אַיְזְעָוָעָן אַ מעָשָׁה מִיט צְוָויִי תְּבָרְטָעָס.

די צְוָויִי חַבְרָטָעָס זַיְגָעָן פָּאַרְלָאָרָן גַּעֲגָנְגָּעָן. דָּס שְׁטָעַל האַט זַי גַּעֲקָאָכָט. אַיְנִיקָעַ האַבָּן גַּעֲאָגָט אַז זַיְגָעָן אַנְטְּלָאָפָּן זַי שְׁמָדָן. אַנְדָּעָרָה האַבָּן גַּעֲזָאָט, אַז מַעַן האַט זַיְיָרְגָּעָז פָּאַרְפָּידָט. דַּעַר סֻוֹף אַיְזְעָוָעָן אַז מַעַן האַט זַיְיָרְגָּעָז אַז בְּרוֹנָעָם, וְאָס אַיְזְעָוָעָן פָּאַרְשָׁאָטָן מִיט שְׁנִי.

איינע אַ דערטראָנוּקענע, די אַנדערע — האָלְבִּטוּיט, הענגנדייך אויף אַירֵעַ קליידער, פֿאַרטשעפֶט אַין אַטְשׁוֹאָק.

זַי אַיְזַן גַּעֲוֹעַן גַּעֲשַׂוְאַלְן אַון עַס האָט גַּעֲדוּיְעַרְט אַלְעַגְגַּרְעַץ צִיְּת בֵּין זַי אַיְזַן גַּעֲוֹנְט גַּעֲוֹאָדוֹן. וַיְהִיא אַטְמַדְּצִילְט אַזְזַיְּבִּידְעַ זִינְגַּעַן גַּעֲנַגְגַּעַן אַיְבָּרְעַן פַּעַלְד אַון נִיט גַּעֲוֹאָסְט פָּוֹן דַּעַם בְּרוֹנְגָּם וּוָסְמַעַן הַאָט שְׁוִין לְאַנְגַּג נִיט גַּעֲנְצָט אַון דַּעַר אַיְבָּרְפְּלָאָך אַיְזַן גַּעֲוֹעַן פֿאַרטשְׁעַפֶּט. זַי זִינְגַּעַן אַרְיִינְגַּעַפְּלָאָלְן אַיְזַן אַיְנְגַּרְטַסְקָלְעַדְעַטְהָאָן זַיְדְּ פֿאַרטשְׁעַפֶּט. זַי הַאָט גַּעֲהָאַלְטַן אַיְרְחַבְּרַעְט אַיְזַן דִּי הַעַנְטַס אַפְּאַרְטַעְגַּרְטַעְטַס. זַי נִיט גַּעֲקָאנְט אַוְיסְהַאַלְטַן אַון אַיְרְאַפְּגַּלְאָסְט דַּעַרְטְּרוּנְקָעַן זַו וּוּרְעַן. דִּי לעַבְגַּעַבְלִיבְעַנְעַ אַיְזַן נַאֲכַדְעַם גַּעֲקְומָעַן קִיְּין אַמְּעַרְיקָע.

וּוְעַנְעַן דַּעַר פְּרוּמְקִיט פָּוֹן פֿאַרְשִׁידְעַנְעַ יַיְדַּן אַיְזַן אַונְדוּר שְׁטַעַטְל גַּעֲדַעְנְקָעַן זַיְדְּ פֿאַרְשִׁידְעַנְעַ זַאָּכָן. עַס אַיְזַן גַּעֲוֹעַן אַיְזַיְבָּא קִיוּעַ, אַיְזַיְנְעַר אַזְוֹן אַוְוַעְגַּעַפְּאָרְן שְׁטוֹדְרִין קִיְּין פֿעַטְעַרְבָּוְרָג אַון גַּעֲקְומָעַן צַו גַּאֲסַט אַיְזַן אַסְטוֹדְעַנְטִישָׁעַר אַוְנְפָאָרָם. הַאָט אַבָּא קִיוּעַ אַיְם אַרְוִיסְגַּעַטְרִיבָּן פָּוֹן הוּיוֹן אַיְזַיְקָעַצְט שְׁבָעָה נַאֲךְ אַיְם, וּוּי נַאֲךְ אַטְוִיטָן.

אַ פְּרוּוִי, אַסְתָּר אַיְטָע, אַיְזַיְקָעַצְט קִיְּין אַמְּעַרְיקָע, הַאָט זַיְמִיטְגָּעַ נַוְעַנְעַן אַמְּתָנָה פְּאַר אַיְרְמָאַן אַפְּאַר תְּכָרְיכִים, וּוְיִלְאַיְזַן אַמְּעַרְיקָע, הַאָט זַיְגַּזְגָּט, בָּאַגְּרָאַבְטָמָעַן טַוְיטָע אַן תְּכָרְיכִים אַדְעַר אַיְזַיְקָעַצְט וּוָסְטַיְבָּן זַיְגְּבָּעַן נִיט אַוְיפְּגַּעַנְיִיט לַוִּיטָּן דִּיְן.

בַּיְ אַונְדוּר אַיְזַן שְׁטַעַטְל הַאָט מַעַן אַמְּאָל דּוֹרְכְּגַּעַפְּרִידְט אַחֲרֵם אוֹיְף אַיְזַיְדַּן, וּוָסְטַיְבָּן פְּגָעַ בְּכָבוֹד גַּעֲוֹעַן דַּעַם רְבָּ פָּוֹן שְׁטַעַטְל. דַּעַר יִדְיַה הַאָט זַיְגַּזְגָּט צָוְם הַאַרְצָן אַיְזַן אַיְזַיְקָעַצְט אַדְעַר זַיְגַּזְגָּט. דִּי פְּרוּמְעַן זַיְדְּן הַאָט גַּעֲזָאָגָט, אַיְזַן גַּאֲסַט אַיְם גַּעֲשְׁטְרָאָפְט.

קראנְקָהִיטָן פְּלַעַגְטָמָעַן זַוְּבָּן צַוְּ הַיְלִין דּוֹרְךְ אַפְּשְׁפְּרָעָכְנוּ אַז עַיְן הַרְעַ. מַעַן הַאָט גַּעֲגְלִיבָּט, אַז מַעַן קָאָן וּוּוּרְוַן קְרָאָנְקָהִיטָן פָּוֹן «אַשְׁלַעַטְעַ אַוְיָגְגָּן», פָּוֹן אַקְוָק. דִּי רְפּוֹאָה אַיְזַן גַּעֲוֹעַן אַפְּשְׁפְּרָעָכְנוּ אַז עַיְן הַרְעַ בַּיִּ פֿרְאַפְּסִיאַגְּנָעַלְעַ עַיְן הַרְעַ אַפְּשְׁפְּרָעָכְרָה, וּוּלְכָעַ פְּלַעַגְנָן מוֹרְמַלְעָן אַגְּעוֹוִיסָן שְׁפָרְזָק אַיְבָּעָר אַפְּאַטְשִׁיְּלָעַ אַזְוֹן עַס אַגְּמָטָן דַּעַם קְרָאָנְקָהִיטָן אַדְעַר מוֹרְמַלְעָן אַבְּעָר גַּעֲשְׁטָאָנְקָה. פְּאַר עַרְנְסְטָעַ קְרָאָנְקָהִיטָן אַיְזַן גַּעֲוֹעַן אַסְגָּולָה צַוְּ «מַעְסָטְן קְבִּירִים», גַּיְינְן אוּפְּנָן בַּיִּת עֲולָם אַזְוֹן מִיטָּבָאָוּעָל אַוְיסְמָעָסְטָן קְבָּרִים אַזְוֹן דִּי באַוּעָל אַיְינְן טַנְקָעַן אַיְזַן חַלְבָּ (כְּעַילְעָוָן) אַזְוֹן מַאֲכָנָן פָּוֹן דַּעַם אַקְנוּיֵל (אַ «סְטָאַצְקָעַ» הַאָט מַעַן עַס גַּעֲרוֹפָן) וּוָסְטַיְבָּן הַאָט גַּעֲדִינְטָן אַלְסָ לִיכְתָּ פְּאַרְטָן בַּיִּת הַמָּדְרָשָׁ. אַזְוֹן זַאֲלָ פְּאַר דַּעַם לַעֲרְנְגָּעָן תּוֹרָה. דַּאֲסָ לִיכְתָּ אַיְזַן גַּעֲוֹעַן זַיְעַר טַוְנְקָל. מַיִּין פְּאַטְעַר הַאָט זַיְדְּ אַגְּזָאָט מִיטָּבָאָוּעָל «סְטָאַצְקָעָסָן» אַזְוֹן מַעְגָּלָעָן אַז עַד אַיְזַן טַאַקְעַ צַוְּלִיבָּ דַּעַם בְּלִינְגָּד גַּעֲוֹאָרָן. מַיִּין פְּאַטְעַר פְּלַעַגְטָמָיִס מִיר אַסְדָּעָן וּוּגְנָן יִדְיְשָׁעָר גַּעֲשִׁיכְטָעָן.

באר אלס קליעין ייגל האט ער מיר איבערגעגעבן ווי מען האט געמאטערט יידן אין דער שפאנישער אינקווייזיע. יעדן שבת פלאגס ער מיר פארה-הען, זואס איך האב געלענט פאר דער וואך. ער פלאגט האבן נחת אוון איין געווען זיכער אוויך וועל אוייסואקסן אַ רְבָּ.

מיין מוטער האט מיר דערציילט וועגן די צייטן פון צאר ניקאלאי דעם ערשותן, ווען מען פלאגט אַפְּנִינְעַ קִינְדֶּר אָוֹן זַיִ אַפְּגָעַן אויף 25 יאר אין דער צארישער ארמיי: אוון פון איר משפחה האט מען אוועקגענומען אַ קִינְדֶּר; ווי די פֿרְזִיעָן האבן געווארטן שטיינער מיט שייטלעך האלך אויף די "כַּאֲפָרָס": אוּ עַס זִיְגָעָן גַּעֲוָעָן יִדְישָׁע "כַּאֲפָרָס", זואס בי זי איין עס געווען אַ פרונסה: אַפְּנְיַנְקִינְעַ קִינְדֶּר אוון זי אַרְיִינְנוֹאַרְפָּן אַיִן דֵי וועגןער אוועקצונעמען זי אַ פָּאַר סָאלְדָאַטָּן אויף 25 יאר.

איין מיין צייט, ווען איך בין געווען אַ יונגער ייגל, אוו נאך געווען בי אונדז אַיִן שטעתל אַ נִיקָּאַלְאַיְוֹסְקָעֶר סָאלְדָאַט, אַיְנָאַרְפָּן אַ צָּאַל, וועלכע האבן אויסגעהאלטן זִיעָר 25 יאר אַיִן דִּינְסָט, נִיט פָאַרְגָּעָסָן או זי זִיְגָעָן יִידָּן אַזְוְרִיכְעַמְקָעָן אַלְסִיְּדָן זַיִן זַיִרְעָד הַיְמִים-שְׁטוּטָלָעָד. דער נִיקָּאַלְאַיְוֹסְקָעֶר סָאלְדָאַט האט גַּהְיִיסָּן יַאֲסָל דָּוד דָּעַר קְוִימְעָן-קָעְרָעָר. ער פָּלָעָגֶט דָּעַדְן מִיט אַ רְוִישָׁן אַקְצָעָנָט, מִיט אַ סְּדָרְוִישָׁע זְוּרְטָעָר אַיְינְגָעָמִישָׁט, אוּ פָלָעָגֶט אַונְדָּה, קִינְדֶּר, זַעֲרִיצְיָלָן פָּוּן זִיְגָעָן אַיבָּעָרְלָעְבָּונְגָעָן. עַס אַיִן גַּעֲוָעָן אַיִן שְׁטוּטָל אַ יִדְ, זואס אוו אין זִיְגָעָן יִאָרְן גַּעֲוָעָן אַ "כַּאֲפָרָס". מען פָּלָעָגֶט אויף אַיִם אַגְּוִיָּין מִיט שָׁאנְד.

צָאַר נִיקָּאַלְאַיִּוֹפָּן טְרָאָן

איך געדענק ווען דער צָאַר אלעקסאנדער דער צָטָעָר אוו געשטארבן. איך בין מיט אַנדָעָרָע תלמידים פָּוּן מִינְיָן חָדָר גַּעֲגָנָגָעָן אוּן בֵּית הַמְּדָרֶשׂ זָאָגָן תְּהִלִּים, ווען ער אוֹזְרָאָן קְרָאָנָק גַּעֲוָאָרָן, אוּ ער זָאָל גַּעֲוָוָנָט וועוֹרָן. נַאֲכָי דָעַם, ווען מען האט גַּעֲקָרוֹינְט דָעַם נִיעָם צָאַר, נִיקָּאַלְאַיִּוֹפָּן זַיִן דָעַם, מען באַפְּוִילָן אַנְצִינְדָּן לִיכְטָלָעָךְ אוּן אַלְעָזָעָטָר. אַ פְּרִיךְ, וועלכעד האט גַּעֲוָאוֹוִינְט צָוָם סּוֹפֵן אַונְדוֹעָר גָּאָס, האט אַיְינְגָעָאַרְדָּנָט אוּן זִיִּין הַזְּיוּף אַ פְּיִיעָרָוָגָג לְכֻבוֹד דָעַר קְרִיְבָּונָגָג פָּוֹנָגָם נִיעָם צָאַר, גַּעֲשָׁטָעָלָט לְעַקָּאָר אוֹזְרָאָן, אַיְינְגָעָלָאָדוֹן אַונְדָּה, קִינְדֶּר, צָוּ פְּרִיעָן זַיִד מִיט אִים. איך האב נִישְׁטָגָעָוָסְט צִי אַךְ דָאָרָף זַיִרְפְּרִיעָן, אַדָּעָר נִיט, אַבָּעָד מִין פָאַטָּעָר האט מִיר דָעְרָצִילָט, אוּ עַס אַיִן גַּעֲוָעָן אַ פְּרִיךְ, אלעקסאנדער דָעַר צָטָעָר, גַּעֲוָעָן גּוֹטְזִיְּדָן. האבן יִידָּן פָּאַרְגָּעָסָן אוּן גָּאָט אוּן גַּעֲוָוָסְט זַיִךְ אַיְסְגָּלִילִיכְן מִיט די "גּוֹיָאִים". האט גָּאָט אַיְינְגָעָשִׂיקָט נַאֲךְ דָעַם די שלעכטע קִיסְרִים, אוּן מִיר טָאָרָן נִיט אַפְּרָעָגָן גָּאָטָס מַעֲשִׁים. קִין גְּרוּיסְטָע אַינְדּוֹסְטָרִיעָס האט דָאָס שְׁטוּטָל נִיט פָאַרְמָאָגָט. עַס

זינען געווען וואלדי-סוחרים, וועלכע פלעגן דינגען מענטשן אויסצ'האָקָן בוימער פון די אַרְומִיקָע וועלצער, זי בַּרְוָנְגָעָן צום טִיךְ "ווילְיאָם", וועל-כער איין געלפלָאנָן ביַיְדָעָר גַּרְעַנְצָעָר פָּוֹן שְׁטַעַטָּל. מען פְּלַעַגְתָּן פָּוֹן די קְלַעַצָּעָר מָאָכָן פְּלִיטָן, אָוֹן זַיְיָ אַזְוַעַקְשִׁיקָן מִיטָּ דָעָר וּוְלִילְיאָם קִיְּין קָאוֹנוּן אָוֹן אַנְדְּרָעָשׂ שְׁטַעַטָּצָו פְּאַרְקוֹיְפָן. אוּרָף די פְּלִיטָן פְּלַעַגְנָן די אַרְבָּעָטָעָר אוּפְּבָּיוּעָן בִּידְלָעָן. זַיְיָ פְּלַעַגְנָן וּוְאַיְגָעָן אַיְפָּן וּוְאַסְעָר, בְּשַׁעַת זַיְיָ האָבָן דִּאָרֶט גַּעֲפִירָט די טְרָאָנְסְפָּאָרָטָן הַאלְּצָאָזָה צָו פְּאַרְשִׁיְּדִיעָנָה שְׁטַעַטָּמָה. עַס אַיְן גַּעַוּעָן זַיְעָר אַשְׁוּעָרָעָ אַרְבָּעָטָה. די אַרְבָּעָטָעָר פְּלַעַגְנָן דָּאָרָפָן שְׁטַיְינָן אָיְן וּוְאָסָעָר צָו הַאָקָן די קְלַעַצָּעָר, זַיְיָ צְוָאָמָעְבָּינְדָּן אָוֹן מָאָכָן פְּלִיטָן.

דאָס אַיְן גַּעַוּעָן סְעָזָאָן-אַרְבָּעָטָה. וּוְינְטָעָר פְּלַעַגְתָּן די "ווּוְלִילְיאָם" זַיְיָ פְּאָרָהָן, אָוֹן די אַרְבָּעָטָעָר פְּלַעַגְנָן זַיְיָ אַרְבָּעָטָלָאָן. אַ טִּילְ פָּוֹן זַיְיָ זַיְיָגָעָן גַּעַצְוָאָוְגָעָן אַנְצָוָאָן טְרָאָבָעָס אָוֹן זַיְיָ אַזְוַעַקְלָאָן אָיְן אַנְדְּרָעָשׂ שְׁטַעַטָּמָה בְּעַטְלָעָן נְדָבָות כְּדֵי צָו קָאנְגָעָן דּוּרְכְּלָעָבָן דָּעָם וּוְינְטָעָר. אַט אַיְן יַעֲנָעָר צִיְּתָה אָבָּא אִיךְ שָׂוִין אַנְגָּעָהָוִין בָּאַמְּעָרָקָן דָּעָם אָנוּ טְעָרְשִׁיְּדָ פָּוֹן אַרְעָם אָוֹן רִיךְ, אָוֹן נִיטְ גַּעַקְאָנְטָ פְּאַרְשְׁטִין פְּאַרְוּוֹאָס עַס דָּאָרָפָן אָזְוִי זַיְיָ.

אִיךְ האָבָּא אלָס יַיְגָל לִיב גַּעַהָאָט צָו גִּלְעָתָן זַיְיָ אַוִּיף דָּעָם אִיְיָ פָּוֹן דָעָר וּוְלִילְיאָם וּוְינְטָעָר, באָדוֹן זַיְיָ זָוָעָר, אָוֹן צְוָעָן וּוְיָ מַעַן בּוּיטְ די פְּלִיטָן. אַינְטְּרָעָסָאנְט אִיְיָ אַוִּיךְ גַּעַוּעָן צָו זַעַן וּוְיָ אַזְוִי מַעַן פְּלַעַגְתָּן אַרְיְבָּרָהָן פְּאָרָהָן דָעָם טִיךְ פָּוֹן אִיְיָ זִיְּתָן צָו דָעָר צְוּוִיְּתָה. קִיְּין בְּרִיק אַוִּיף דָעָר וּוְלִילְיאָם אִיְיָ אַיְן מִין צִיְּתָן נַאֲךְ גַּעַוּעָן. סְאָיָן גַּעַוּעָן אַ "פְּאַרְאָם", אַזָּא חִילְצָעָרָנוּ בְּרִיְּתָעָ פְּלָאָטְפָּאָרָמָעָ וּוְאָס אִיְיָ גַּעַשְׁתָּאָגָעָן אַיְפָּן וּוְאַסְעָר, אָוֹן אִיְיָ גַּעַשְׁלַעַפְתָּ גַּעַוְאָרָן פָּוֹן די, וּוְעַלְכָעָה אָבָן עַס גַּעַדְאָרָפָט בָּאַנְצָאָן. אַ גַּרְוִיסָּעָר גַּרְאָבָעָר שְׁטָרִיק אִיְיָ גַּעַוּעָן צְוָגָעָבָנְדָּן צָו אַ סְלָוָפָ אַוִּיף דָעָר יְבָשָׂה, אַ טִּילְ אִיְיָ גַּעַוּעָן אַרְוָמְגַנְּדָרִיטָן אַרְוָם אַ שְׁטָאָבָעָ פָּוֹן דָעָם פְּאַרְאָם. די פְּאַרְעָר פְּלַעַגְנָן שְׁלַעַפְנָן אָוֹן דְּרִיעָן די שְׁטָרִיק אַרְוָם דָעָר שְׁטָאָבָעָ אָוֹן דָאָס האָט בָּאוּוּגָט דָעָם פְּאַרְאָם צָו שְׂוִוִּימָעָן אַיְפָּן וּוְאָסָעָר צָוֹוִיְּתָן בְּרָעָג, אָוֹן אַיְבָּרְפְּרִין די פְּאַסְאּוּשְׁרִין, צְוָאָמָעָן מִיטָּ די פְּעַדְדָאָזָן וּוְעַגְעָנָר. עַס פְּלַעַגְנָן טְרָעָפָן אַוְמְגָלִיקָס-פְּאָלָג, וּוּעָן די שְׁטָרִיק פְּלַעַגְנָן זַיְיָ צְעָרְיִיסָן.

מייכָאַילִישָׁקָעָר בְּאַרְיִמְטָעָן זַיְיָ

מיד האָבָן גַּעַוְאָוִינְט אִין שְׁכִינָות בּי אָן אַלְטָן יִידָן, רְפָאֵל דָעָר מְלָמָד. עַר פְּלַעַגְתָּן מִיר דְּרַצְיִילָן וּוּעָן גַּרְוִיסָע פְּעַרְזְעַנְלְעַכְקִיטָן, וּוְעַלְכָעָה האָבָן

אמאל געוואינט אין מיכאילישאך. ער האט נאך געדענקט דעם באריםטען העבר�ישן דיכטער אברהム דוב לעבענן, וועלכער פלענט זיך אונד טערשייבן "אדט הכהן" און איין געווען באקאנט אלס "בערכען מיכאיל לישקער". מען פלענט זיך אנדערצילן וויזן דעגן אים און זיין אפיקורסות. דנאיל בוואלסאן, וועלכער איין געווען פראפאסאר אין פטערבורג, איין פרעדר געווען א מלמד אין מיכאילישאך, דערנאר זיך געשמדט און געווארן פראפאסאר. זוי דער ר' רפאל האט מיר איבערגעגעבן און זוי דאס אין שווין באקאנט אין דער וועלט, האט כוואלסאן געזאגט, אzo ער האט זיך געשמדט אום איבערציזיגונג: ער האט זיך איבערציזיגט, אzo עס איין בעסער צו זיין א פראפאסאר אין פטערבורג אידער א מלמד אין מיכאילישאך. זיענדיך פראפאסאר, האט ער געשרין ביכער צו פאר' טידקון יידן.

עס איין אויך געווען אין מיכאילישאך א רב וואס איין געווען א מהבר פון א פירוש אויפן מהוזר. אויף די מהוזרים איז געווען אנטגעשריבן או דאס איזו "גהוֹרָא הַשְׁלָמָה", א רב איז דעם שטעלט מיכאילישאך. דר. יאכעלמאן, א באריםטען יידיישער קליטווער איז דוסלאנד, איז געווען א מיכאילישקער איזעט. ער פלענט קומען צו אונדו איז הויז, זיך געלערנט בי מײַן פאטער צו זיין א שוחט, אבער ער האט ניט פראץ' טיצידט. יאכעלמאן האט אַרְוִיסְגַּעֲבָן א פערײַדִיש׶ן וּשְׂרוֹנָל מיטן נאםען "וואויהין?".

מיין פאטער האט מיר אויך דערציאלית מעשיות וועגן באריםטען דיב' טער אליקום צנוזער, וועלכער האט געוואינט א קורצע צייט אין מיכאיל לישאך. "אליקום בדחן" האט אים מיין פאטער גדרוףן.

איך האב דערציאלית איז אנהויב פון מינע זכרונות וועגן אַרְעָמֵץ הייזער איז מיכאילישאך, וועגן שטיבעלעט מיט און אן קוימען. דאס איז אבער ניט גאנץ מיכאילישאך.

עס דינען בי אונדו געווען אויך שיינע הייזער, וויל אין מיכאילישאך, זוי איז אנדערע שטעלט זינען אויך געווען צוויי קלאסן — דיבע און אַרְעָמֵץ, און די דיבע האבן געוואינט איז די שיינע הייזער.עס איז געווען איז שטעלט א גבר, א וואלד-סוחר, "דאודשע" האט ער געהיסן. האט ער געוואינט איז א געמויערטן צויזי-שטאקיון הויז.עס איז אויך געווען א קראטשמע איז א געמויערטער געביידע.עס דינען געווען שיינע היל- צערנע הייזער, וואועס האבן געוואינט די באַלעבאַטִים פון שטעלט.

איין אינטאל געשען עפער איזוינט וואס איזו געווען דיער ניט אַגְּוָנוּם פאר מיר, און איך האב נאך געקאנט פאַרדינען שמייך פון מיין פאטער, וועלכער פלענט מיך זעלטן שמיסן.

פאסירות האט עס וווען מײַנע תברימ, יינגלעך מיט זועלכע איך האט זיך געשפֿילט, האבן זיך אריינגעָכָאָפּ איז די גערטנער אוֹן גענוּמָען רײַסִין אָרְבָּעָס ווֹאָס אַיְזַ אָדָרֶט גַּעֲוָאָקְסָן. אַיְזַ האָבָּזַ זַיְיַ גַּעֲזָאָרָגָט, אוֹן דַּאַס אַיְזַ אָן עַבְּרִיהָ קָעָגָן גָּאָס אָן דַּאַס שְׁמַעְתַּק מִיט פְּשָׂוְטָעָר גַּנְיִבָּה האָבָּן זַיְיַ זַיְיַ אַוְיסְגַּעַלְאָכָט, גַּרְיִיסִין דֵי אָרְבָּעָס פָּוֹן די גַּעֲוִיקָסָן אָן זַיְיַ גַּעֲשָׂוּפָס אָן די קָעְשָׂעָגָעָס.

מייטאָמָאל אַיְזַ אַגְּגָעָקָמָעָן דָּעָר בָּאַלְעָבָאָס פָּוֹן דָּעָם גַּאֲרָטָן, אַרְאָפְּגָעָז כָּאָפּּט די הַיְּטָלָעָן פָּוֹן אַלְעָגָלָעָד, אוֹיךְ מִין הַיְּטָלָעָן. עָר אַיְזַ גַּעֲגָנָגָעָן מִיט די הַיְּטָלָעָן צַו די עַלְטָעָרָן פָּוֹן די קִינְדָּעָר אוֹן גַּעֲקָרָאָגָן אַוְיסְלִיְּזָה גַּעֲלָט פָּאָרָד די אַפְּגָעָרִיסָעָנָע אָרְבָּעָס. עָר אַיְזַ גַּעֲקָמָעָן צַו מִין פָּאָטָעָר מִין הַיְּטָלָעָן אַלְסַ בָּאוֹיְזָיַן. אַיְזַ בֵּין אַבָּעָד בָּאַשְׁטָאָגָעָן אַיְזַ האָבָּזַ נִיט גַּעֲרִיסִין קִיְּזַ אָרְבָּעָס אָן אַיְזַ האָבָּבָאָד גַּעֲבעָטָן מִין מִינָּעָה תְּבָרִים, אַז זַיְיַ זַאֲלָן דַּאַס אַיְזַ נִיט טָאָן. מִין פָּאָטָעָר האָט מִיר גַּעֲגָלוּבָט.

דָּעָר פָּאָרָמָעָר האָט נִיט גַּעֲקָאָגָט זַאֲגָן, אַז עָר זַאֲטָמָז מִין גַּעֲעָוָן רֵיְסִין אָרְבָּעָס. אַזְוִי האָבָּזַ זַיְיַ אַוְיסְגַּעַדְרִיָּט פָּוֹן קְרִיגָּוּ שְׁמִיְּזָה, אַבָּעָד מִין פָּאָטָעָר האָט מִיר אַגְּגָעָזָגָט אַז אַיְזַ זַאֲלָמָעָר מִיר חַבְּרָן מִיט זַועֲלָכָעָ קִינְדָּעָר, זַועֲלָכָעָ קָאנָגָעָן בָּאֲגִיָּזָן אַזְעָלָכָעָ פָּאָרְבָּרְעָכָנָס.

עָס אַיְזַ גַּעֲוָעָן פָּאָר אָונְדוֹן קִינְדָּעָר אוֹיךְ אַינְטָרָעָסָגָט צַוְּקוּקוּן, וּוּי מַעַן אָרְבָּעָט אַיְזַ דָּעָר צִיגְּעָלְבִּיעַ. קִיְּזַ סְדַּקָּן צִיגְּעָלְבִּיעַ אַינְטָרָעָסָגָט זַאֲכָן זַיְנָגָעָן נִיט גַּעֲוָעָן צַו זַעַן אַיְזַ שְׁמַעְטָל. אַז דָּעָר צִיגְּעָלְבִּיעַ אַיְזַ גַּעֲוָעָן אָן אָרְבָּעָטָר, אַז יִדְיִשְׁעָר מַאֲן, אָן אַפְּרוּיָה, אַז פְּיוּרְטָעָר. האָלָב נַאֲקָעָט אַיְזַ מִיט זַיְנְרָעָ בָּאַרְוּעָסָעָ פִּיס האָבָּן זַיְיַ מִיט אַלְעָז כּוֹחוֹת זַיְיַ גַּעֲטָפְּשָׂעָט אָן דָּעָם לִיְּמָה, ווֹאָס זַיְיַ האָבָּן גַּעֲקָאָגָט כְּדִי צַו מַאֲכָן עָס פָּאָסִיק אַוְיסְצָוּ פּוֹרְעָמָעָן צִיגְּלָז. פָּאָר דָּעָר צִיגְּעָלְבִּיעַ האָט מַעַן בָּאַגְּזָסָמָן סְדַּקָּה האָלָזַ צַו בָּאַהֲיִצְן די אוֹוּוֹס, ווֹאָס האָבָּן גַּעֲבָאָקָט די צִיגְּלָז.

די צִיגְּעָלְבִּיעַ האָט בָּאַלְאָגָנָט צַו אַיְיָזָה, פִּיוּזָעָ דָּעָר מַולְעָר אַז מִיסְלָה יַאֲדִיקָּעָר יִיד מִיט אַבְּלָאנְדָעָר בָּאָרֶד. עָר האָט גַּעֲהָאָט אַז זָהָן, אוֹיךְ מִיט אַבְּלָאנְדָעָר בָּאָרֶד. די צַוְּיִי האָבָּן אַוְיסְגָּעָקָוּס ווּי בָּרִידָעָר. זַיְיַ האָבָּן גַּעֲוָוָיָּנָט אַיְזַ שְׁמַעְטָל.

א גַּעֲרוֹדָעָר מִיט „אַלְטָעָרָקָע גַּבָּ“

אַז אַינְטָרָעָסָגָט זַאֲרָה האָט פָּאָסִירָט מִיט אַגְּוָוִיסִין טִיפַּה יַגְּנָעָרָמָאָן פָּוֹן אָונְדוֹר שְׁמַעְטָל, זַועֲלָכָעָר אַיְזַ גַּעֲוָעָן בָּאַקָּאָגָט אָונְבוֹטָעָן גַּאֲמָעָן „אַלְטָעָרָקָע גַּבָּ“. עָר האָט גַּעֲהָאָט פָּאָרְשִׁיאָדָעָנָע אַיְינְפָּאָלָן ווּי צַו בָּאֲגִיָּזָן דִּינָעָ טְרָקָע גַּבָּ“. עָר האָט גַּעֲהָאָט פָּאָרְמָאָגָט אַפְּרָעָד אָז זַאֲגָן, אָזָן פְּלָעָגָט אַלְסַ אַז יַיְטִיכָּע גַּנְבָּות. עָר האָט פָּאָרְמָאָגָט אַפְּרָעָד אָז זַאֲגָן, אָזָן פְּלָעָגָט אַלְסַ אַז יַיְטִיכָּע פְּרָנָסָה פָּאָרָן אַיְזַ וּוֹאָלְדָה האָלָזַ הַאָלָזַ אָזָן עָס פָּאָרְקָוּפָן. האָט עָר גַּעֲנוּמָעָן הַאָלָזַ פָּוֹן סְקָלָאָד ווֹאָס זַיְיַ גַּעֲוָעָן אַגְּגָעָלְיָגָט בַּיְּ דָעָר צִיגְּעָלְבִּיעַ, אַרְוִיָּפָן

געליגט אויף זיין וואגן, צוגעפריט עס צום באַלעבאָס פון דער ציגעלנייע און אים עס פארקייפט אלס נײַע האָלץ וואָס ער האָט אַנגעהָאָקט אין זאלד. פיווע ער מולער האָט אִים באַצָּאלט אָון אלטערקע האָט אִם גַּעֲרָאָכֶט נאָך ווועגענער מיט האָלץ אָון גַּעֲרָאָגֶן באַצָּאלט פֿאָר דּוּם... אָון האָט עס גַּעֲרָאָפְּט בְּרָעָגָעָן צוֹ דּוּר צִגְּעָלְנִיעַ. ביַו ווָאנְגַּן פֿיווע אַיְזָה גַּעֲרָאָגָעָן באַקְּוֹן זײַן נײַע סְהָרָה אָן גַּעֲזָעָן אָז עס אַיְזָה אִים גַּאֲרָבִּישַׁט צִגְּעָלְמַעַן. אַזְּוִי האָט ער אויסגעפּוֹנָעָן אָזְּ אלטערקע האָט אִים פְּאָרְקִיְּפְּט נִיט קִין האָלץ וואָס ער האָט אַנגעהָאָקט פון זאלד, נאָר דּוּם צִגְּעָלְנִיקָּס אַיְגָעָנָע...

אוולכע שטייקלעך פֿלְעָגֶט אלטערקע אָפְּטָאָן. מעַן האָט שׂוֹין גַּעוֹאוֹסֶט אָז ווֹעֵן עס פֿלְעָגֶט בַּיַּיִשְׁצָנָן פֿעַלְנָן עַפְּסָס אַיְזָה הוֹיָה, דָּאָרָף מעַן זַיְן זַוְּנוּן בַּיַּיִשְׁצָנָן אָזְּ אַוְיסְּלִיְּוֹן פֿאָר אַפְּרִיאַז ווָאָס מעַן פֿלְעָגֶט זַיְן מִיט אִים אַוְיסְּדִּינְגָּעָן.

אַזְּוִי אַיְזָה עס אַנגַעַגַּנְגָּעָן בַּיַּיִשְׁצָנָן ווָאנְגַּן דָּאָס שְׁטָעַטְל האָט שׂוֹין נִיט גַּעֲקָאנְט אַוְיסְּהָאָלָּטָן פון אִים, אָון מעַן האָט זַיְן צְוָאָמָעָגָעָלִיגַּט, גַּעֲקִיְּפַּט אִים אַ שִּׁיפְּקָאָרְטָעָן אָזְּ אִים אַוְעַקְעָשִׁיקָּט קִין אַמְּעָרִיקָּעַ.

דָּאָהָט ער זַיְן אַפְּגָעָגָעָן מִיט האָנְדָּל. וַיַּיְאָזְּזָה ער האָט זַיְן דָּא אַוְיפְּגָעָפְּרִיט ווַיַּיְסַּדְנָה אַיְזָה נִיט. אַיְזָה האָבָּאָט גַּעֲטָרָאָפְּן אַיְזָה שְׁטָעַטְל אַיְזָה מַאֲסָאָטוֹשָׁסָעָסָס ווָאוּ ער אַיְזָה גַּעֲזָעָן אַפְּרָזְוִידְעָנָט פון אַסְּינָאָגָעָ, אָזְּ זַיְן גַּעֲהָאָלָּטָן פֿאָר אַ בְּכָבְחִיקָּן יַדְנָן.

נָאָך אָז אַיְנְטָרָעָסָאָנְטָעָר טִיפְּ אַיְזָה מִיכָּאַילִישָׁאָק, אַבְּדָר גַּאֲרָ פִּון אָז אַגְּדָעָר סָאָרָט. אַיְזָה גַּעֲזָעָן יַעֲשֵׂי דּוּר פֿינְטָלָעָר. מעַן האָט זַיְן גַּעֲרָוּפָן "דּוּר פֿינְטָלָעָר" דָּעָרְפָּאָר ווָאָס ער פֿלְעָגֶט שְׁטָעַנְדִּיק בַּיַּיִשְׁצָנָן רִידְיָן מִיט עַמְּיִצְן צְוִינְטָלָעָן מִיט אָז אַיְזָה. זַיְן באַשְׁעָפְּטִיקָּוָג אַיְזָה גַּעֲזָעָן פְּאַגְּנְדָּעָרָז צְוְרָאָגָן דִּי בְּרִיאָו ווָאָס פֿלְעָגֶן אַגְּקוּמוֹן מִיט דּוּר פָּאָסָטָן. ער האָט אַיְזָה צְוְגָעָנְעָלָט מִיט קִינְדָּעָר. ער פֿלְעָגֶט אַגְּזָאָגָן, אַיְדָעָר ער אַיְזָה אַרְיִינְגָּעָיָה גַּעֲגָעָן אַיְזָה הָוִיָּה, אָז עַס אַיְזָה דָּא אַבְּרִיאָו, אָון פִּון ווּעַמְּעָן דּוּר בְּרִיאָו אַיְזָה אַגְּקוּמוֹן. פֿאָר דִּי ווּעַלְכָּעָה האָבָּן נִיט גַּעֲקָאנְט לְיַעֲגָעָן, פֿלְעָגֶט ער זַיְן אַפְּשָׁטָעָן לְיַעֲגָעָן דִּי בְּרִיאָו. פִּון אַלְץ צְוָאָמָעָן האָט יַעֲשֵׂי נִיט גַּעַהְאָט אַזְּוִי פרָנָה אָזְּ זַיְן פְּרוּיָה, פֿלְעָגֶט אַרְוָמָגִין מִיט אַקָּשִׁיק עַפְּלָ צַו פְּאָרְקִיְּפְּן, אַרְוִיסְּצָהָעָלָפָן דּוּרְנוּרָן דִּי פְּאַמְּלִילִיעַ.

דּוּר "פְּאַטְשָׁטָאַלִיאָא", וַיַּיְאָזְּדָעָר האָבָּן אִים גַּעֲרָוּפָן, פֿלְעָגֶט אַפְּטָקָומְעָן צַו אַונְדוֹז אַיְזָה הָוִיָּה אָזְּ זַיְן חַבְּרָן מִיט מִין פְּאַטְשָׁעָר. יַעֲשֵׂי פֿלְעָגֶט זַיְן אַיְבָּרְדָּעָמָעָן, ווָאָס ער האָט צַו טָאָן מִיט דִּי פְּאַסְּטִיבָּאָמָטָע אַיְזָה שְׁטָעַטְל ווָאָס דִּיינְגָּשִׁיקָּט אַרְיִינְגָּעָשִׁיקָּט גַּעֲזָאָרָן פִּון דּוּר רַעֲגִירָנוּג. אַיְזָה יַדְיִישָׁע יַומָּתָּוּבִּים, פֿלְעָגֶט יַעֲשֵׂי בְּרָעָגָעָן דִּי פְּאַסְּטִיבָּאָמָטָע אַגְּנוּטָאָן אַיְזָה זַיְעָר אַגְּנוּרָמָעָן אַיְזָה שָׁוֹל אַרְיִין, זַיְן אַוְעַקְעָצָן אַוְיְבִּיןְזָאָן צַו הָעָרָן דּוּם חֹן

מיין פאטער זינגען און זען ווי די יידן בעטן גאט פאָרַן צָאָר, — ווי אַזְוִי מען זאגט די תפילה פון "הנوتן תשועה למלאיכם". יעשיע איז געווען און אַפְּטַעַר באָזֶכֶר אֵין אָונְדוֹעָר הוֵיָּוָן ער אֵין גַּעֲדָעָן פֿרִינְגְּלָעָר מיט מיין פֿאָטַעַר.

עס זינגען אויך געווען אַפְּטַעַר באָזֶכֶר אֵין אָונְדוֹעָר הוֵיָּוָן די מלמדים שלמה בעREL און אברהם לייב. מײַנִינַע עַלְתָּעָרָן פֿלְעָגָן די אַיְנְפָעָמָעָן, און מִפְּלָעָגָט רִיְדָן, און דָּעָרְצִילָן זִיךְ מַעַשְׁהַלְעָן פּוֹן גֶּמֶרָא אָנוֹ אַנְדָּעָרָע ספרים. איך, אלס ייְגָל, האָב לִיב גַּעֲהָאָט צַוְּתָהָעָרָן זִיךְ צוֹ די מַעַשְׂוָתָוֹת. מיין אַפְּטַעַר פֿלְעָגָט שְׁטָאַלְצִין מיט מִיר אֵין גַּעֲפָאַדְרָטָט פּוֹן מִיר איך זאל אויך צַוְּגָעָבָן עַפְּסָס וּזְאָס אויך האָב גַּעֲלָעָרָנט אֵין דָּעָר גֶּמֶרָא, צוֹ וְיִיְהָן דִּיבָּרִינְט וּוּפִיל אַיך וּוּיס וּוּגָן די לְוּמְדִישׁ עַסְפָּרִים.

חַפְּדִים אָנוֹן מַתְנָגְדִים

מיין אַפְּטַעַר אֵין געווען דער אַיְנְצִיקָּעָר חַסִּיד אֵין שְׁטָעָטָל, אַ לִיְוָאָךְ וּוּתְשַׁעַר חַסִּיד. ער פֿלְעָגָט דָּאוֹנוֹגָעָן אֵין צְוָויִי פֿאָרָר תְּפִילָן. אַלְעָ אַנְדָּעָרָע יִידָּן זִינְגָעָן גְּעוּוֹן מַתְנָגְדִים. מיין אַפְּטַעַר הַאָט מִיר דָּעָרְצִילָן, אָז אַמְּאָל זִינְגָעָן גְּעוּוֹן מַעַר חַסִּידִים אֵין שְׁטָעָטָל אֵין זִיךְ הַאָבָן אַפְּיָלוֹ אַגְּנָעָהָיָבָן בּוּיְעָן אַ "שְׁטִיבָּל", אַ חַסִּידִישׁ שְׁוּלְבָּל, נָאָר די מַתְנָגְדִים הַאָבָן עַס נִיט דָּעָרְלָאָן פֿאָרָעָנְדִּיקָּן.

די חַסִּידִים הַאָבָן זִיךְ גְּעוּוֹלָט בָּאָנוֹצָן מיט דער מַתְנָגְדִים שְׁוָל, צוֹ דָּאוֹנוֹגָעָן בָּאָזְנוֹדָעָר מיט זִיעָר גָּוָסָת, נָאָכְדָעָם וּזְיִי מַתְנָגְדִים פֿלְעָגָן עַנְדִּיקָּן. הַאָבָן די בָּאַלְעָבָטִים פֿאָרְשָׁלָאָסָן דָּעָם אַרְזָן קָוָדָשׁ מִיט די סְפִּרְיָה, אַדְעָר זִיךְ אַרְוּמָעָשְׁתָּעָלָט אַרְוָם די חַסִּידִישׁ דָּאוֹנוֹגָעָר אֵין אַפְּגָעָעָלָאָס אֵין גַּעֲטָמָלָט אֵין נִיט גַּעֲלָאָזָט זִיךְ דָּאוֹנוֹגָעָן לוּיט זִיעָר גָּוָסָת. הַאָבָן די חַסִּידִים פֿאָרָלָאָזָט דָּאָס שְׁטָעָטָל.

מיין אַפְּטַעַר אֵין געווען אַ גַּעֲטָעָר, שְׁטִילָעָר מַעַנְטָשׁ, מיט קִינְעָם נִיט גַּעֲקָרִיגָּט זִיךְ, הַאָבָן זִיךְ אַיְם אוּיךְ גַּעֲלָאָזָט צָוָרָן.

בַּיְּ אָונְדוֹז אֵין הוֵיָּוָן אוּפִין וּזְאָבָט זִינְגָעָן גַּעֲהָנָגָעָן בַּילְדָעָר פּוֹן חַסִּידִישׁ רַבִּים. מִיךְ הַאָט מעָן אַ גָּמָעָן גַּעֲגָבָן בַּאָךְ רַבִּי שְׁמוֹאֵל, אַ לִיְבָאַזְוִישָׁשָׁעָר רַבִּי. מיין אַפְּטַעַר פֿלְעָגָט מִיט מִיר לְעָרְגָּעָן דָּעָם "תְּנִיאָא", אַ חַסִּידִישָׁן סְפָר, איך פֿלְעָגָן אוּיךְ אַיְבָּעָרְשָׁרִיבָּן דָּרְשָׁות פֿוֹגָעָם חַסִּידִישָׁן רַבִּי. דָּעָר רַבִּי הַאָט נִיט גַּעֲהָאָלָטָן פּוֹן דָּרוֹקָן זִינְגָעָן דָּרְשָׁות, פֿלְעָגָן חַסִּידִים זִיךְ אַיְבָּעְרָשָׁרִיבָּן אֵין דָּי דָּרְשָׁות פֿלְעָגָן גִּינְזָבָר פּוֹן האָגָּט, אוּיךְ צוֹ חַסִּידִים אֵין אַגְּדָעָר שְׁטָעָטָל.

אין חדָר האָב אוּיךְ זִיךְ גַּעֲלָעָרָנט זִיעָר גָּוָט, גַּעֲהָאָט אַ וּלְטָעָנָעָם זְכוֹרָן. דָּאָס וּזְאָס אוּיךְ האָב גַּעֲלָעָרָנט אַיְם פֿאָרְבִּילָבִּין אֵין מיין קָאָפְּ אֵין גַּעֲשָׁטָאָגָעָן

פֿאָר מִינְעַ אָוִיגַן. קְלִיּוֹנִיקָעַס פְּלָעַן מֵיד אֲפְשָׁטָעַן אֵין גָּאָס אֲחַ מֵיד
פְּרָעָגַן וּוְעָגַן אַ פְּסֻוק אֵין תְּבָנֶץ, אֲדָעָר גְּמָרָא דִי בְּלָאָס פְּלָעַגַּת שְׂטָיין פָּאָר
מִינְעַ אָוִיגַן אָוִין אַיךְ פְּלָעַג זִי פָּאָרְלִיעָגָעַן פְּוֹנְקָט הוּא אַיךְ וּוְאָלָט זִי גַּעַתָּאַט
פָּאָר מִינְעַ אָוִיגַן.

מיין גְּמָרָאַרְבִּי, כְּתָרִיאָל, אָן אַלְטָעָר יַד מִיט אַ גְּרוּיָעַר בָּאָרְד, אָין
גְּעוּזָעַן זַיְעָר אַ פְּרוּמָעָר. אַיךְ גְּדָעָנָק אֹזָא פְּאָסִירָוָגַן. עַס אַיְזָא אַיְמָעַז
קְוּמָעַן אַ פְּאָטָאָגְרָאָפִישׁ בַּיְלָד פָּוָן זַיְנָעָר אַ טָּאָכְטָעָר מִיט אַן אַיְזָעָם אַיְזָעָם
אַמְּעָרִיקָע. דָּעָר אַיְזָעָם אַיְזָעָן גְּעוּזָעַן פְּאָטָאָגְרָאָפִירָט אָן אַ הִיטָּל. הָאָטָס
רְבִי צּוֹגְעַמָּלָן אַוְפָּן בַּיְלָד אַ קְאָפְּעָלוֹשׁ אַוְיפָּה דָּעָם אַיְזָעָם קָאָפָּה. מִין
עַלְטָעָרָר בְּרוּדָעָר, גְּרוּזָן, הָאָט "אַ קִּיבָּעַ" גְּעוּגָעָן רְבָּה כְּתָרִיאָלָן אָוּן אַיְטָמָע
גְּעוּזָאנְט: וּוּ עַס וּוְיִזְטָ אָוִיסָה, הָאָבָן זִי אַין אַמְּעָרִיקָע נִיט קִין גּוֹטָעָ קִרְזָשָׁה
בָּעָר, וּוְיִילְּ דָעָר קְאָפְּעָלוֹשׁ אַיְזָא נִיט גָּוָטָ אַנְגָּעָמָאָסָטָן.

צְיוּיִי אַיְנָטָעָרָעָם אַגְּטָעַ טִיפָּן אַיְזָא מִיְּפָאָלִילָשָׁאָק

דָּאָס זַיְנָעָן גְּעוּזָעַן דִּי צְיוּיִי בְּרִידָעָר שְׁמָעָן אָחַ לִיְיָוָר פְּרָאָדָעָס.
בִּידָע זַיְנָעָן זִי גְּעוּזָעַן הִיקְּרָעָגָזָקָסָן: שְׁמָעָן, אָין גְּעוּזָעַן אַ פְּעַטְפָּרָעָה,
מִיט אַ בְּרִידָעָר בְּלָאָנְדָעָר בָּאָרְד, אָוּן לִיְיָוָר, אַ מְּאָגְעָרָעָר מִיט אַ שְׁמָלָעָה
דָעָר בָּאָרְד. בִּידָע בְּרִידָעָר הָאָבָן זִי גְּעַמִּישָׁט אַיְזָעָם קְהַלְשָׁע
עֲנִינִים אָוּן
אַלְעָמָאל אַרְוִיטָגָעָזָאנְט זַיְעָרָעָ מִיְּנוֹגָעָן.

לִיְיָוָר פְּרָאָדָעָס, אָין גְּעוּזָעַן בָּאָקָאנְט אַלְס דָעָר פִּילָּאָזָאָפָּה פָּוָן שְׁטָעָטָל.
עָר אָיְזָעָן גְּעוּזָעַן אַ לִיְיָנָעָר פָּוָן צִיּוֹנָגָעָן וּוּאָס אַוְעָלָכָע זַיְנָעָן בַּיְ אָונְדוּז
גְּעוּזָעַן גְּעַזְיִילָטָע, אַיךְ אַלְיָיָן הָאָב פָּוָן קִין אַנְדָעָרָעָנִיט גְּעוּזָוָסָט. עָר אָיְזָעָן
גְּעוּזָעַן אַבְּאָנְגָּעָט אַוְיָף דִי הַעֲבָרָעָאִישָׁע צִיּוֹנָגָעָן "הַמְּלִיחָה" אָחַ "הַצְּפִירָה"
אָוּן יָעָדָן פְּרִימָאָרְגָּן נָאָבָן דָאָוָנוּן אָין בִּיתְמְזָדָרָה פְּלָעַן דִי יִידָּזָן אַרְוָם
קְלִיבָּן זִיךְ אַרְוָם לִיְיָוָרָט שְׁטָעָנָדָר אָוּן אַוְיסָהָרָן דִי לְעַצְטָעָנִיט
דִי צִיּוֹנָגָעָן, וּוּ אַוְיָךְ דִי אַוְיסְטִּיטְשָׁוָגָן מִיט וּוּלְכָעָר דִי צְיוּיִי בְּרִידָעָר
פְּלָעַן בָּאָגְלִיטָן יָעָדָן שְׁטִיקָל נִיעָס. לִיְיָוָר אָיְזָעָן דָעָר וּוּאָס הָאָט
אַדְוִיסְגָּעָרָאָכָט דָעָם גְּעַדָּאָנָק, אָוּן דִי פָּאָרְלָאָרְגָּעָן צְוִיִּי מִידָּלָעָר וּוּעָגָן
וּוּלְכָעָר אַיךְ הָאָב פְּרִיעָר דָעָרְצִילָט, זַיְנָעָן מַעֲגָלָעָד אַדְוִיסְגָּעָפָאָלָן אָיְזָעָם
פָּאָרְלָאָרְגָּעָן בָּרוּגָעָם. מַעַן הָאָט גַּעַפְּאָלָגָט זִיְן עַזָּה אָוּן מַעַן הָאָט זִי דָאָרָט
גַּעַפְּוָגָעָן.

קְעַמְפָּעָר קָעָגָן צְאָרִיּוֹת

פָּוָן קִין רְעוּאָלָזִיאָגָעָרָעָר בָּאוּוּגָוָג אַיְזָעָן אַונְדוּזָעָר שְׁטָעָטָל הָאָב אַיךְ
נִיט גְּעוּזָוָסָט, כָּאָטָש שְׁפָעָטָר, אָיְזָעָן יָאָר 1900 אָוּן וּוּיִיטָר זַיְבָּעָן שְׂוִין
גְּעוּזָעַן יְוָגָעָעָמָעָר אָוּן פְּרוּיָעָן וּוּלְכָעָר הָאָבָן זִיךְ אַפְּרָנוּמָעָן מִיט פָּאָרְדָּ
שְׁפָרִיטָן רְעוּאָלָזִיאָגָעָרָעָר לִיְטָעָטָאָטָר. זִי הָאָבָן גַּעַהָעָרָט צּוֹם "בּוֹנְדָּ"

און צו אנדערע ארגאנוואציעס. אבער אין מײַן צײַט איז נאך איזוינס ניט געווונ.

עס האט פאסירט, איז דעם שטוטלשן איביגינדערס טאכטער, איז איז איז מיטן שבת געקומען צו פאָרוֹן פון ווילגאָ, וואו זי איז אַנטַּלְאָפָּן פון אַ פֿאַרְזָאַמְלָוָג אַין ווּלְכָעֶר זִי האט זִיךְ בְּאַטְּלִילִיקְט, אַון ווָס אַיז אַיבְּרָגָעָז פֿאָלוֹן גַּעוּוֹאָרָן פון דָעֵר פֿאַלְיכִּיזְיָה. עס גאנצע שטוטל האט גערעדס איז דעם אַיבְּיַינְדָּרָס טאכטער אַיז אַ "סְאַצְּיָאַלְּיסְטְּקָעָ". עס אַיז אוּרְיךְ גַּעוּוֹן אַ פֿאַלְיכִּיזְיָ אַיבְּרָפָּאֵל אוּרְיךְ אַ הוּוּ אַ אַונְדוּזָר שטוטל וואו עס האט גַּעַץ ווֹאוּינְט אַ קְוֹדְצָעָ צִיְּטָ אַ קְרוּבָּ, ווָס אַיז גַּעַקְומָעָן פון אַן אַנדְעָר שטוטל. די פֿאַלְיכִּיזְיָ האט גַּעַוְכְּט "טרִיפָּה" לִיטְעָרָאָטוֹר בֵּי דָעֵם "פֿרְעָמָדָן גַּאסְטָ", אַבער זי האט גַּאֲרָנִיט גַּעַפְּגָעָן.

מיינע ישיבות

ווען אַיךְ בֵּין אלְט גַּעוּוֹאָרָן 12 יָאָר, זָאָבָן מִיד מִינְעָן עַלְטָרָה אַוּזָקְיָה גַּעַשְׂקָט לַעֲרָנְעָן אַיז אַ ישְׁיבָּה אַין סְמָאָרְגָּאָן, וַיְלָנְגָּר גַּוְבָּרְגִּינְיָה. דָעֵר דָאָשָׁה הַשְּׁיבָּה רְיָ זְלָמָן יָאָסָע אַיז גַּעַוְוָן וַיְעַר אַ פרְוָמָעָר אַון אַ פֿאַנְאַצְּיָקָרָה. גַּעַשְׂלָאָפָּן האָב אַיךְ אַין בֵּית מְדֻרְשָׁ אַוְיךְ אַ קְרָבָּן אַון גַּעַגְעָסָן האָב אַיךְ "טָעַג" בֵּי פֿאַרְשִׁידְעָן בְּאַלְעָבָאָטִים.

אַין סְמָאָרְגָּאָן אַיז שְׁוִין גַּעַוְוָן אַ רְעוּוֹאַלְּצִיאַנְגָּרָעָ בְּאַ�וּגָּנוֹגָג, הַוּפְטָיָה ?עַכְלָעָן בֵּי דִי "זְאַגְּאַטְּאַוְשְׁטִיקָעָ", קְאַמְּאַשְׁן-שְׁטַעַפָּר. מִיהָאָם גַּעַרְעָדָט ווּעַגְּן דָעֵם ווֹי דִי יִדְיָשׁ יוֹגָּנָט גַּיְתָּ בְּיִנְאָכָט אַוְיךְ גַּעַהְיִימָעָ רְעוּוֹאַלְּצִיאָן גַּעַרְעָן "סְכָאַדְקָעָן" (פֿאַרְזָאַמְלָוָגָעָן) בֵּי אַיְנָעָם סָאנְצִיקָּי, וּלְכָעֶר האָט גַּעַוְאָוִינְט הַיְנְטָעָר דָעֵר שְׁטָאָטָן.

מען האָט דְּעַרְצִילְט אַ טְּשִׁיקָאּוֹעָ גַּעַשְׂקִיכְטָעָ: עַלְטָרָה וּלְכָעֶר האָבָן נִיט גַּעַוְאָלָט אַזְוִיְעָרָעָ טְעַכְטָעָר זָאָלָן גַּיְינְ זַוְּ דִי "סְכָאַדְקָעָן", האָבָן בֵּיַיְ נִאָכָט, ווּעַן דִי טְעַכְטָעָר זַיְגָּעָן גַּעַשְׂלָאָפָּן, בְּאַהֲלָלָטָן זַיְעַרְעָ שִׁיךְ. די טְעַכְטָעָר זַיְגָּעָן אַיְפְּגַּעַשְׁטָאָנָעָן אַין מִיטָּן נִאָכָט, זַיְךְ אַגְּנָעָטָאָן אַין דִי שְׁטִוְוָלָן פָּוֹן פְּאַטְּעָר אַון דִי שִׁיךְ פָּוֹן דָעֵר מְוֹטָעָר אַון אַוּזָקְיָה זַוְּ דָעֵר פֿאַרְזָאַמְלָוָגָעָן. די שְׁטָאָט האָט גַּעַרְעָדָט ווּעַגְּן דָעֵר פֿאַסְּרָוָנָגָן.

אַיךְ האָב זִיךְ אַבעָר נִיט אַינְטְּרָעָסִירָט מִיט דָעֵם. כִּיאָבָּאָפָּרְבָּאָכָּט אַ גַּאנְצָן טָאָג אַין בֵּית מְדֻרְשָׁ, אַון בֵּין דָאָרט אַוְיךְ גַּעַשְׂלָאָפָּן, אַיז מִין פֿאַרְוִוְיְילְוָג אַין דִי שְׁבָתִים גַּעַוְוָן צַוְּ גַּיְינְ בְּאַזְוָן דִי חַסְידִישׁ "שְׁטִיבְלָעָר", דָאָס הַיִּסְטָט דִי שְׁוּלְעַלְעָן ווָס זַיְגָּעָן אַגְּוַהְאָלָטָן גַּעַוְאָרָן פָּוֹן דִי חַטְּדִיםָתָן. אַין סְמָאָרְגָּאָן זַיְגָּעָן דִי מְעַרְטָעָ יִדְן גַּעַוְוָן מְתַנְגָּדִים (מִיסְנָאָגְדִים). נִיט גַּעַגְּלוּבָּט אַין רְבִיִּים, אַין חַסְידִישׁ רְבִיִּים פְּלָעָגָן קְוָמָעָן פָּוֹן אַנדְעָר

שטעט צו די סמארגאנער חסידים. פֿלְעָג אַיך גִּין דָּעַן זֶה אַזְוִי דָּעַר חַסִּיּוֹת שער רבי אין דער לאנגער זשופיצע מיטן גרויסן שטרײַמל אויפֿן קאָפּ פֿלְעָג זינַן בַּי אַטְיש מִיט חסידִים, זאגַן תּוֹרָה, ברענְגָּעָן זֶה דִּי נִיסְטָטָח חסידִישׁ נִיגּוּנִים, וּוּלְכָעַ זֶה פֿלְעָג זִיגּוּנָן אָוֹן נַאֲכָדָעָן זֶה אַזְוּקָלָאָן מִיט אַ טָּאנְצָן אַיבָּעָרָן זָאָל.

אייבָּרָהִיפּט אַיז גַּעוֹזָן אַינְטְּרָעָסָאנְט צַו זָעַן זֶה אַזְוִי דִּי חסידִים פֿלְעָגָן כָּאָפּן "שִׁירִים" (אייבָּרָלִיבָּעָצָן פֿוֹן דְּבִינְס עַפְּן). דָּאַס אַיז אַ מְנָהָג בַּי חסידִים, בַּיִם עַסְן מִיטָּן רְבִינָן: עַס אַיז אַ מְצֻוָּה צַו עַסְן חַסְךָ עַס בַּלְיִבְּט אַיבָּעָר פֿוֹן זִין טַלְעָר. פֿלְעָגָט דָּעַר רְבִינָן דָּעַר עַרְשָׁטָעָר פֿוֹן דָּעַר גַּעֲקָעַץ אָוֹן דִּי חסידִים פֿלְעָגָט מִיט דִּי העַנְטָן זֶה דְּרִיבָּן צַו כָּאָפּן דִּי שִׁירִים. דָּאַס פֿלְעָגָט זִין אַזְוִי אוּיךְ מִיט לְאַקְשְׁנִיזָּוֹת. דִּי חסידִים פֿלְעָגָט מִיט דִּי העַנְטָן אַרְיִינְקִירְכִּין אַין דָּעַר שִׁילָּה, אַגְּשָׁעָפָן דִּי זַוְּפָן מִיט דִּי לְאַקְשָׁן אָוֹן זֶה פָּאַסְמָאַקְעָוָעָן מִיט דָּעַם.

קיין אַנדְרָעָר פָּאַרְוִיְילָוָג האָב אַיך אַיז סְמָאַרְגָּאָן נִיט גַּעַדָּאָט. אַין דָּעַם שְׁטוּטָל אַילְיעָ, וּוּלְגָעָר גַּוְבָּרְגִּיעָ, וּוּאוֹ אַיך האָב גַּעַלְעָרָג אַין דָּעַר יִשְׁבָּה אַין יָאָר 1898. בַּין אַיך גַּעוֹזָן באַונְדָּעָר פָּאַרְאַנְטָעָר דָּעַסְרִיט אַיז דִּי מְעַשְׂיוֹת וּוּאָס מַעַן הָאָט דָּאָרט דָּעַרְצִילִיט, אָוֹן מִיט וּוּלְכָעַד דִּי אַיְנוֹאוֹוְיִנְעָר האָבָן זֶה גַּעַגְּרוּיסָט. מַעַד פֿוֹן אַלְצָן הָאָט מִיךְ פָּאַרְכָּאָפּט דִּי וּוּיְטָעָרְדִּיקָּעָ מְעַשָּׁה:

די מעשה מִיט גְּרָאָפּ פָּאַטְּאָצְקִי

אֹז אַיז גַּעוֹזָן דִּי גַּעַשְׁכַּטָּע מִיטָּן פּוֹילִישָׁן גְּרָאָפּ פָּאַטְּאָצְקִי וּוּלְכָעָר הָאָט, שְׁטוּדִינְדִּיק אַין פָּאָרִינוֹ, זֶה בָּאַפְּרִינְדָּעָט מִיט אַיְזָן, שְׁטוּדִירִיט דִּי בַּיבָּל אָוֹן דָּעַם תְּלִמוֹד אָוֹן זֶה מְגִיר (מַעֲגָאִיעָר) גַּעַוּזָעָן — גַּעַוּזָרָן אַיְזָן. עַד הָאָט אַרְוָמְגָעְרִיּוֹט פֿוֹן אַיז שְׁטָטָס צַו דָּעַר אַנְדָּעָרָר, בֵּין עַד הָאָט זֶה בָּאַזְעָצָט אַין אַילְיעָ, וּוּאוֹ עַד הָאָט גַּעַלְעָרָגָט אָוֹן אַפְּגָעָהִים יִזְיִשְׁקִיטִים. זִין נָאָמָעָן אַיז בָּאַקָּאָטָל אָלָס דָּעַר גָּר צְדָק (גַּעַר צְעָדָעָק) פֿוֹן אַילְיעָ. אַין אַילְיעָ אַיז פָּאָר מִין צִיטָּה גַּעַוּזָעָן זִיעָר אָוֹן אַלְטָע גַּעַבְּיִדְעָ, אַשְׁוֹל, אָוֹן דָּאָרט, האָבָן דִּי אַילְעָדָר גַּעַזְגָּטָן, הָאָט דָּעַר גָּר צְדָק גַּעַלְעָרָגָט — בֵּין אַיְנוֹגָר הָאָט אִים דָּעַרְקָעָנט, אָוֹן גַּעַמְסָרָט צַו דָּעַר פָּאַלְצִי. מַעַן הָאָט דָּעַם גָּר צְדָק אַוּעֲקָעְפִּירָט קִין וּוּלְגָעָ — וּוּאוֹ עַד אָזְנָבָט גַּעַוּזָרָן. מִהָּאָט אִים גַּעַמְאַטְעָרָט מִיט אַלְעָ פִּינְקָוּגָעָן, אַבָּעָר עַד הָאָט זֶה גַּעַזְגָּטָן בֵּין דָּעַם יִדְיִישָׁן גַּלְוִיבָּן, דִּי פָּאַלְצִי הָאָט אִים פָּאַרְבָּעָנט. דִּי יָדָן פֿוֹן וּוּלְגָעָ — וּוּרְטָס דָּעַרְצִילִיט — האָבָן אוּפְּגָעְקִילִיבָּן דִּי פָּאַרְבָּלִיבָּעָנָעָ אָש אָוֹן דִּי בִּינְגָר פֿוֹן דָּעַם גָּר צְדָק אָזְנָבָט אַזְוִית דָּעַם וּוּלְגָעָר בֵּית עַולְם, אַרְוֹם דָּעַם יָאָר 1746. עַס וּיְגָעָן דָּא בִּיכָּעָר אָז דָּרָאָמָעָ וּוּגָעָן דָּעַם גְּרָאָפּ פָּאַטְּאָצְקִי, — דָּעַם

גר צוק, — באטש אין די ארכיוון פון דער צייט וואס ער האט געלעבעט האבן היסטاريיקער ניט געפונגנון די געשיכטס פון זיך לעבן, דאס אין גערשריבן געווארן אַ צייט שפערטער.

אין איליע האבן די ריככ' באלאעבאטימ, וועלכע האבן זיך גערופן די "הוונערס", וויל זיי זיינען געווען פאָרבונזן מיט דער הוועט, אַ פאָבריך וואו מען פאָבריצ'ירט גלעזערנע כלים — זיך געהאלטן פאָר יהסנין. זיך האבן געזאגט אוֹ אַנדערע אין דער אָרערמער באָפֿאַלעּוּרְוָוָגָן, וועמען מען דופט די יאַשְׁקָעָה. שטאמען פון דעם שנידער-יונג יאַשְׁקָע וואס האט געמסרט דעם גר צדק און און די דאַזְּקָעָה יוֹרְשִׁים זיינען פאָרְשָׁאַלְטָן געווארן, — באטש עס זיינען ניט געווען קײַן דירקטע באָרוּין זוּר דִּי יְוּדִים פון יונעם מסור זיינען געווען.

מיר איי אוֹיסגעקומען צו "עַסְׂן אַ טָּאגָן" בי אַינְגָעָם פון די דאַזְּקָע אָרערמע ייְדָן, אַ פִּינְגָּרְעָדָן. און עס האט אַים זײַר געקרענט וואס די ריככ' באָלאעבאטימ האַלטן אַן אַולכְּבָּעָט געשיכטסע.

איליע איי אוּיך באָקאנט דערמיט וואס דארט איז געווען אַ גְּרוּסְּעָר רב און אַ הוֹמָאַנִּיטָּאַרְשָׁעָר קעְמָפָעָר, מנשה (1831—1767). ער איי געווען באָקאנט אלס "מנשה אַילְיָעָר", דער סְמָאָרְגָּאָנָּעָר עַילְיָוִן.

אין מײַן צייט איי איליע געווען אַ חְשֻׁבָּעָר רב וועלכער האט גערשריבן אַ סְּפָּר. ער האט באַשְׁעֶפְּטִיקָט אַ יְשִׁבָּה-בָּהָרָאָלָס זִין סְּעֶקְרָעָט צאָר צוּ שְׁרִיבָּן פָּאָר אִים, וויל ער איזו שׂוֹין געווען זײַר אלט. איך האָב אוּיך עַטְלָעָכָע מְאַל גַּעֲרָבָעָט פָּאָר אִים, גערשריבן פָּאָר זִין סְּפָּר פון וואס ער האט דיקטירט. איך האָב גַּעֲרָאָגָן דערפָּאָר יְעָדָן מְאַל 20 קָאָפִיָּיְקָעָס. וואס עס איי געווארן פון סְּפָּר, צִי ער איז ווּן ניט איי אַפְּגָעָדָרָקָט געווארן, ווֹיִיס איך ניט.

איך וווער אַ יְתָום

פאָרְנְדִּיק פון איליע אַהֲרִים אוּיף פָּסָת, פּוֹל מִיטּ פְּרִידְץ צוּ באַגְּעַגְעַנְעָן מִינְגָּעָל טָעָרָן און די משְׁפָחָה, האָב אַיך גַּעֲטָרָאָפָּן אַ פּוֹל הֵוֵין מִיטּ טְרוּוִיָּעָדָיָקָעָן. נאָד אַיְדָעָר איך האָב פָּאָרְשָׁטָאָגָן וואס דָּא סְּטוּס זִיך, איזו די מאָמָע אַרוּפְּגַעְפָּאַלְזָן מִיר אוּימָן האָלְדוּן מִיטּ אַיְמָעָרְגַעְשָׁרִי, אַנוֹגָנְדִּיק מִיר, איזו אַיך בֵּין געווארן אַ יְתָום; אַוְ מִינְגָּעָר פָּאָטָעָר איזו מִיטּ אַ פָּאָר טָעָג צְרוּדִיק גַּעֲשָׁטָאָרָבָן. זַי האָט מִיר צְוָגָעָטָרָאָנוּ אַ קָּעָסְטָעָלָע, זִיך צוּ זַעַצְנָן שְׁבָעָה צְוָאָמָעָן מִיטּ די אַנדְעָרָעָט מִיטְגָּלִידָעָר פון אָנוֹגָזָעָר הַוִּידָּזָעָגָנְדִּיךְ, וועלכע זיינען גַּעֲזָעָטָן אוּיף קָעָסְטָעָלָע אַיך דער פרִיד.

בָּאָךְ עַטְלָעָכָע וָאָכְן האָט מִינְיָן מִוּטָעָר גַּעֲנָמָעָן טְרָאָכָטָן וָעָגָן אַ תְּכִלָּה פָּאָר מִיר און מִיךְ אַוּוֹקְגַעְשִׁיקָט קְיַיְן אַרְשָׁעָה, מַאְהָילְעָוָעָר גַּוְבְּעִינְיָעָ, וואו זַי האָט גַּעֲהָאָט קְרוּבִּים. איך האָב דָּאָרָט גַּעֲלָרָנְט אַין דעם מִילְיאָנָר

ק אפיטלען פון מײַן לעבען

פֿאָליַּאָקָאָוֹס יִשְׁיבָה אֵין זָמָן אָוֹן פֿוֹן דָּאָרֶט אָרוֹוִיס לְעָרְנָעָן פֿאָרְץִיךְ, אָוּ
דָּעַר הִילְּפָן אֲיַשְׁיבָה דְּבִין.

נָאָךְ אֲיַאָר וַיְיַזְרֵר אָנוּן אָרְשָׁע בֵּין אַיְדֵי גַּעֲקוּמָעָן צְוִירִיקָאָהִים. זָאָרֶט הַאָבָּא
אַיְדֵי שְׂוִינְגַּעַדְרָעָן פֿלְעָנְדָר אָוּן שִׁיפְּסָקָאָרְטָן צָוּ פֿאָרָן קִין אַמּוּרִיקָאָ. מִינְגַּעַדְרָעָן
צְוַויִּי עַלְתְּעַרְעָעָן בְּרִידְעָר גְּרָשָׁוֹן אָוּן חִימָם לִיְבָן אָוּן אֲשֻׁוּסְטָעָר נְחַמָּה הַאָבָּא
שְׂוִינְגַּעַדְרָעָן דָּאָרֶט גַּעֲאוֹאַיָּוֹת עַטְלָעְכָּעָיָר.

אַיְדֵי בֵּין אָרוֹוִיס גַּעֲפָאָרָן קִין אַמּוּרִיקָאָ, אֲנַגְּעַקְומָעָן אַהֲרָע אָיַן לְאָנְדָּה,
מִינְגַּעַדְרָעָן אֲיַיְנָגְעַדְרָעָן שְׁוּסְטָעָר שְׂרָתָה רְבָּקָה, דָּעַם 14ְטָן יְנִי 1900. מִינְגַּעַדְרָעָן
מוֹטָעָר אָוּן צְוַויִּי יְיַיְגַּעַדְרָעָן שְׁוּסְטָעָר יְעַנְטָעָן אָוּן לְאָהָתָה מִינְגַּעַדְרָעָן
צְוַלְיִבְן מִינְגַּעַדְרָעָן מְוֹטָעָר קְרָאנְקָעָן אוּגְּנָן אָוּן זַיִי מִינְגַּעַדְרָעָן זַיְגַּעַן גַּעַקְוָן
מִינְגַּעַדְרָעָן מִינְגַּעַדְרָעָן אֲיַאָר שְׁפָעַטְעָר.

מִינְגַּעַדְרָעָן אַיְדֵי פֿאָרְעָנְדִּיק אַיְדֵי גַּעֲשִׁיכְטָעָן פֿוֹן דִּי עַרְשְׁטָעָן 15 יְאָרָה
מִינְגַּעַדְרָעָן אֲיַן דָּעַם לְאָנְדָּה פֿוֹן מִינְגַּעַדְרָעָן גַּעַבְוָרָת.
עַרְשָׁטָה אֲיַן אַמּוּרִיקָאָן הוֹיְבָט זַיִד אָוּן דִּי אַמְּתָה גַּעֲשִׁיכְטָעָן פֿוֹן מִינְגַּעַדְרָעָן לְעַבְנָן.

אַיְדֵי קָוָם קִין אַמּוּרִיקָאָן

אַיְדֵי בֵּין גַּעֲקוּמָעָן קִין אַמּוּרִיקָאָן דָּעַם 14ְטָן יְנִי 1900, צָוּ צְוַויִּי בְּרִיִּי
דָּעַר אָוּן אֲשֻׁוּסְטָעָר, וּוּלְכָבָעָן הַאָבָּא גַּעֲאוֹאַיָּוֹת, מַאֲסָאַטְשָׁוּסְעָטָה,
אָוּן וּוּלְכָבָעָן זַיְגַּעַן שְׂוִינְגַּעַן גַּעֲעוֹן תּוֹשְׁבִּים אֲיַן אַמּוּרִיקָאָן אַיְנִיקָעָן אֲיַאָר
מִינְגַּעַדְרָעָן עַלְתְּעַרְעָעָן בְּרוֹדְעָר, גְּרָשָׁוֹן, אָוּן זַיִן פְּרוֹי, וְחָלָה, הַאָבָּא מִיר
גַּעֲנוּמָעָן דְּעַרְצִילָן וּוּגָן דָּעַר פְּרִיהִיחִיט אָוּן גַּלְיְיִיכְהִיט אֲיַן אַמּוּרִיקָאָן. «מִינְגַּעַדְרָעָן
גְּרָשְׁוּגָן», זַאֲגָט מִיר מִינְגַּעַדְרָעָן שְׁוּגְעַדְרָעָן, רְופָט מִינְגַּעַדְרָעָן «מִיסְטָעָר». דָּאָס זַיִיסְט —
הַעָרָה. אָוּן דָּעַם פְּרָעָזְיִידָעָטָמָן מַעְקִינְגָּי — דָּעַמְּאַלְטִיכָּן פְּרָעָזְיִידָעָטָמָן — רְופָט
מִינְגַּעַדְרָעָן אַיְדֵי «מִיסְטָעָר». אַלְעָן זַיְגַּעַן דָּאָ גְּלִיְיךָ, הַאָטָה מִיר מִינְגַּעַדְרָעָן דָּעָר
קְלָעָרטָן.

מִינְגַּעַדְרָעָן דָּרִיִּי טָאגְּ שְׁפָעַטְעָר, דָּעַם 17ְטָן יְנִי, הַאָט מִיד מִינְגַּעַדְרָעָן
גַּעֲנוּמָעָן צָוּ זָעָן אֲפָרָאָד. דָּעַר טָאגְּ, דָּעַר 17ְטָן יְנִי, אֲיַן אֲיַיְם טָוב
אֲיַן בָּאַסְטָאָן. מִינְגַּעַדְרָעָן פֿיְיָעָרְטָן דָּעַם אַגְּדָעָן פֿוֹן דָּעַר שְׁלָאָכָט אַוִּיף אֲבָדָל
לְעַבְנָן שְׁתָאָטָן. «בְּאַנְקָעָר הַיְּלָה», אֲיַן אַנְהָוִיב פֿוֹן דָּעַר אַמּוּרִיקָאָן גַּעַרְעָאָר
לְהַצִּיעָ, אֲיַן יְאָר 1775. יְעַדְן יְאָר קְוֹמֶט פֿאָר אָיַן דָּעַם טָאגְּ אֲגָרִיטָעָר
פֿאָרָאָד אֲיַן דִּי גָּאָסָן אָרוֹוּם בְּאַנְקָעָר הַיְּלָה וּוּאוּ עַס שְׁטִיטָה זַיִעָר אֲהַוְּכָעָר
דָּעַנְקָמָאָל.

דָּעַר פֿאָרָאָד אֲיַן גַּעֲעוֹן אֲגָרִיטָעָר. אַיְדֵי הַאָבָּא נָאָךְ אַזְוִי פֿילְ מַעֲנְטָשָׁן
אֲיַן אֲיַן אָרוֹט נִיטְגַּעַן אֲיַן מִינְגַּעַדְרָעָן לְעַבְנָן. שִׁיסְעָרִיעָיָן פֿוֹן פֿיְיָעָרְוָעָר הַאָבָּא
פֿאָרְהִילְכָּט דִּי לְוָפָט.